

Hiernaast was hij kunstverzamelaar en mecenas. Naast Zuid- en Noord-Nederlandse primitieven en zeventiende-eeuwers verwierf hij werk van Italianen, van El Greco, achttiende en negentiende-eeuwse Franse schilderkunst, neo-impressionisten en Van Gogh. Het Rotterdamse kunstmuseum Boijmans dankt aan hem een lange reeks schenkingen en bruiklenen. Drie jaar na zijn overlijden kocht de gemeente Rotterdam de collectie Van Beuningen voor het bedrag dat de erven zouden hebben moeten betalen aan successierechten. Als eerbetoon werd in 1958 zijn naam toegevoegd aan die van het museum: Museum Boijmans Van Beuningen.

Desniettemin was er ook flinke tegenslag in zijn leven. Van Wijnen doet hiervan zorgvuldig verslag en biedt daarmee een waardevolle aanvulling op de bestaande canon over de havenbaron. Zo was uit zijn eerste huwelijk — met Mies Schout Veldhuys (1882-1926) — spoedig alle geluk verdwenen, omdat Van Beuningen een echte vrouwenman was die moeite had met monogamie. Ook zijn tweede huwelijk liep op de klippen. Alleen het derde, met Bep Charlouis, hield tot zijn dood toe stand. Onthullend is bovendien Van Wijnens relaas van het einde van Van Beuningens carrière in 1941. De grootvorst aan de Maas blijkt een greep uit de kas van de SHV te hebben gedaan ten bedrage van één miljoen gulden voor de aankoop van het schilderij Drie Maria's bij het graf van Jan van Eyck. De SHV-directie in Utrecht dwong hem hierop ontslag te nemen, zonder ruchtbaarheid te geven aan het vergrijp.

Vuile handen maakte Van Beuningen ook met de verkoop van de Duitse tekeningen uit de Koenigscollectie in december 1940 aan de Duitsers. Van Wijnen toont aan dat hier sprake was van economische collaboratie. Toch ontkwam Van Beuningen aan een veroordeling. Het lukte hem kort na de bevrijding de tekeningen terug te kopen. Vervolgens smoorde hij alle kritiek in de kiem door vrijwel de gehele Koenigscollectie te schenken aan het Museum Boijmans. De grootste teleurstelling van zijn leven beleefde Van Beuningen in de zomer van 1945 met het drama van de pseudo-Vermeers, die van de eigentijdse schilder Han van Meegeren afkomstig bleken te zijn. De schade voor Van Beuningen was f 2.400.000.-. Tot aan zijn dood zou hij hardnekkig blijven opkomen voor de authenticiteit van deze vervalsingen.

Van Wijnen heeft een degelijk boek geschreven dat spannend wegleeft. Kritiek valt er slechts in de marge te leveren. Jammer is het bijvoorbeeld dat het privé-leven nogal onsamenhangend wordt behandeld. Zijn kinderen, Flora en Dan, krijgen nauwelijks aandacht. De schoonzoon, een Duitser die in 1940 de hachelijke onderhandelingen over de Koenigscollectie met de Duitsers voerde, komt uit de lucht vallen. Jammer is ook dat de auteur zijn algemene beschouwingen weggeeft in de inleiding en dat een concluderend slotwoord ontbreekt. Tevens moet worden opgemerkt dat het register schrijffouten bevat.

H. de Liagre Böhl

H. Daalder, *Vier jaar nachtmerrie. Willem Drees 1886-1988. De Indonesische kwestie 1945-1949* (Amsterdam: Balans, 2004, 548 blz., € 35,-, ISBN 90 5018 639 4).

Zo langzamerhand lijken we wel voldoende te weten over het Indonesische drama, althans wat betreft besluitvorming en overwegingen aan Nederlandse zijde. Er bestaan inmiddels diverse diepgravende archiefstudies en sinds vele jaren hebben we de beschikking over de indrukwekkende twintigdelige bronnenpublicatie *Officiële bescheiden betreffende de Nederlands-*

Indonesische betrekkingen 1945-1950. Aan weer een overzicht is geen behoefte, of het moet zijn dat zo'n boek is geschreven op basis van nog onbekende documentatie of vanuit een nog niet benut perspectief, waardoor nieuwe inzichten kunnen worden geopend. Daalders boek, onderdeel van wat een vierdelige biografie van Drees moet worden (in 2003 verscheen een eerste deel *Gedreven en behoedzaam. Willem Drees 1886-1988. De jaren 1940-1948*, besproken in *BMGN*, CIX (2004) 437-438), is te rangschikken onder de laatste categorie, omdat het beoogt de Indonesische kwestie te beschrijven vanuit de positie van Drees. Deze aanpak is veelbelovend, want er kan systematisch licht worden geworpen op het aandeel van de PvdA in de verantwoordelijkheid voor het drama. Dat is nog niet eerder geschied, terwijl andere hoofdrolspelers en partijen wel al de maat is genomen. Het Drees-perspectief leent zich hiervoor uitstekend. Als minister van sociale zaken tussen 1945 en 1948 had hij weliswaar geen directe bemoeienis met de kwestie, maar in de ministerraad en het parlement gold hij als de voornaamste PvdA-bewindspersoon, met groot gezag in de partij. Vanaf de zomer van 1948, toen hij minister-president werd, was zijn agenda tot en met de soevereiniteitsoverdracht in december 1949 door haast niets anders bepaald dan door de problemen in de Oost.

De hoofdtitel van het boek, 'Vier jaar nachtmerrie', is van Drees zelf afkomstig. In latere jaren is hij het drama aldus gaan ervaren, maar afgaande op Daalders reconstructie is er weinig reden te veronderstellen dat Drees al in de periode dat hij minister van sociale zaken was, de kwestie beleefde als een nachtmerrie. In het beleidscentrum nam hij toen nog geen centrale positie in. Hij was eerder een van de vele ministers die in de ministerraad hun mening konden geven zonder veel extra gewicht in de schaal te leggen. Niet voor niets heeft Daalder voor deze drie jaren nauwelijks de helft van het boek nodig. Het grotere deel handelt over de laatste anderhalf jaar, toen de Indonesische kwestie voor Drees in de rol van minister-president wel nachtmerrieachtige vormen ging aannemen. Vooral de maanden voor, tijdens en na de tweede politieke actie waren een aaneenschakeling van momenten van uitzichtloosheid, die hem ook fysiek compleet uitputten. Het kabinet, intern hopeloos verdeeld, holde van de ene naar de andere crisis. De politieke verhoudingen in het parlement waren van dien aard dat nooit op voorhand kon worden gerekend op een meerderheid. Het Nederlandse gezag in Indië leek Den Haag niet serieus te nemen en neigde naar insubordinatie. De Republiek toonde zich volstrekt onwillig om serieus te onderhandelen. De internationale druk was zo immens dat het kabinet meer daarmee dan met eigen inzichten rekening moest houden. Dan was er nog de vrees voor maatschappelijke onrust, als het kabinet in deze of gene richting zou opereren.

Onder deze omstandigheden moest het leidinggeven voor Drees wel een nachtmerrie worden. Het kostte hem de grootste moeite op te tornen tegen de diehards in Den Haag en Batavia, die ervan overtuigd waren dat er flink op losslaan de enige remedie was, dat Nederland daartoe het volste recht had en dat Nederland zich niets hoefde aan te trekken van het buitenland. Met de achteraf gezien fatale beslissing tot de tweede politieke actie in december 1948 verloor Drees het pleit voor zo lang mogelijk overleg, maar gedwongen door de dreigementen van de Verenigde Staten en de Verenigde Naties en geholpen door realisten in het kabinet als Stikker en Van Maarseveen, kon hij de lijn van overleg en compromis snel hervatten. De indringende beschrijving van deze episode vormt het hoogtepunt van het boek, juist vanwege de overdosis aan tragiek. De worsteling, die Drees toen doormaakte, wordt door Daalder zo weergegeven dat zij navoelbaar is.

Dat het drama vanuit het Drees-perspectief andere contouren dan de bekende heeft gekregen, kan helaas niet worden gezegd. Daarvoor is het boek van Daalder toch teveel er een over de Indonesische kwestie als zodanig geworden, te weinig toegespitst op Drees als de hoofdpersoon. In dit laatste geval zou het boek aanmerkelijk dunner zijn uitgevallen, met als voordeel dat de verantwoordelijkheid van Drees (en de PvdA) pregnanter naar voren zou zijn gekomen. Nu is het zicht daarop vaak onscherp gebleven vanwege de zucht van Daalder naar uitvoerigheid, waardoor wat vanuit het Drees-perspectief als een bijzaak had moeten worden behandeld toch als belangrijk aan de lezer wordt voorgeschoteld.

Dat Daalder, vergeleken met het deel over de periode 1940-1948, zich veel ruimte gunt om met andere beeldenaars in debat te gaan, is vanuit biografisch oogpunt te billijken, maar hierbij vertoont hij nogal eens de neiging Drees in bescherming te nemen tegen negatieve oordelen toen en later. Zo verdedigt hij Drees tegenover degenen die hem de schuld van het mislukken van de Hoge-Veluweconferentie, lente 1946, in de schoenen schuiven. Hij verklaart dat wel erg gemakkelijk vanuit een behoefte bij betrokkenen, zoals Van Mook, aan een kop-van-jut om zo hun eigen handen in onschuld te kunnen wassen. Daalder ziet zo'n constructie nog nadrukkelijker haar werk doen bij de beoordeling van Drees' rol bij de politionele acties. Tegenover Drees' uiteindelijke instemming plaatst Daalder uitvoerig de grote en begrijpelijke aarzelingen die Drees voortdurend toonde, maar daarmee wekt hij wel de indruk Drees' aandeel in de verantwoordelijkheid kleiner te willen maken dan een evenwichtige analyse van de omstandigheden lijkt te rechtvaardigen. Drees kon zich in latere jaren fel opwinden over het minimaliseren door anderen van hun verantwoordelijkheid voor het beleid of specifieke beslissingen en het moet gezegd dat Daalder als biograaf zich in dit opzicht al te nadrukkelijk achter zijn held opstelt. Vandaar waarschijnlijk ook de uitvoerige bijlagen, waarin twee *causes célèbres* — het zogenaamde afluisteren van telefoongesprekken tussen Sassen, Romme en Beel in december 1948 en het gelaakte overheidsoptreden tegen excessen in Indië door Nederlandse soldaten — minutieus worden ontrafeld en alle beschuldigingen in de richting van Drees buiten de orde worden verklaard.

Bij deze benadering past dat Daalder kansen laat liggen om Drees reëel de maat te nemen. Hij toont zich bijvoorbeeld opmerkelijk mild tegenover de nauwelijks steekhoudend te noemen opvatting van Drees, ruim twintig jaar later verkondigd, dat als er iemand uit de PvdA in december 1946 schuldig was inzake Indonesië, dat PvdA-fractieleider Van der Goes van Naters was, omdat hij met zijn KVP-collega Romme de beruchte motie indiende waarmee het akkoord van Linggadjati werd aangekleed op een wijze die voor veel ellende zou zorgen. Daalder laat het bij de constatering dat de aankleding van Linggadjati was begonnen in het ministeriële overleg, waaraan Drees deelnam. Ook doet hij niets met de mening van Klompé, over het algemeen toch iemand met een realistische blik, dat Drees niet de wijze oudere man was die nodig was, dat het kabinet teveel aarzelde, dat Drees niet bestuurde en niet vooruitdacht. Klompé verzuchtte zulks rond de jaarwisseling 1948-1949, toen de impasse haar dieptepunt beleefde. Daalder laat het bij het weergeven van de mening. Natuurlijk had Klompé als vers Kamerlid gemakkelijk praten, maar haar verzuchting zou een biograaf ook kunnen inspireren tot kritische reflectie. Een prangende vraag is in ieder geval, waarom Drees in december 1948 de ernst van de internationale repercussies, die toen door menigeen werden voorspeld en die ook zouden volgen, zo heeft onderschat. Kan men, gelet op de desastreuze gebeurtenissen van toen, spreken van een groot staatsmanschap?

Al met al bevredigt dit Indië-deel van de Drees-biografie niet helemaal. Omstandig wordt het Haagse aandeel in de Indonesische kwestie aan de hand van het rijkelijk aanwezige en ook zorgvuldig gebruikte bronnenmateriaal nog eens gereconstrueerd, maar het hier gebezigde Dreesperspectief biedt geen nieuw zicht op de kwestie. Nu hoeft dat in een biografie ook niet per se, maar de uitvoerigheid die Daalder heeft betracht suggereert wel een pretentie van de biografie in die richting. Dat leidt tot de conclusie dat het boek als (onderdeel van de) biografie niet zo geslaagd is, maar ook dat we er weer een gedegen monografie over de Indonesische kwestie bij hebben.

J. Bosmans

A. van der Zwan, *H. M. Hirschfeld. In de ban van de macht. Biografie* (Amsterdam: Meulenhoff, 2004, 414 blz., € 25,-, ISBN 90 290 7590 2).

Als directeur-generaal van handel en nijverheid was Hans Max Hirschfeld (1899-1961) in de jaren dertig belast met de economische onderhandelingen met (nazi-)Duitsland. Enkele dagen voor de Duitse inval in Nederland werd Hirschfeld waarnemend secretaris-generaal van het departement van handel, nijverheid en scheepvaart. Tien dagen na de capitulatie werd hij door generaal H. G. Winkelman benoemd tot waarnemend secretaris-generaal van het departement van landbouw en visserij. De verantwoordelijkheid voor de economie en de voedselvoorziening in bezet Nederland berustte nu bij Hirschfeld. Ondanks het feit dat hij een joodse vader had, kon Hirschfeld tot aan de bevrijding op zijn post blijven. Volgens Loe de Jong zagen de bezettingsautoriteiten in zijn aanblijven een garantie voor de handhaving van rust in de economische sector. Na de bevrijding werd Hirschfelds optreden tijdens de bezetting scherp bekritiseerd, vanwege de verregaande concessies die hij aan de bezetter had gedaan. Dit verhinderde niet dat Hirschfeld door de Nederlandse regering werd ingeschakeld op belangrijke terreinen zoals de verdeling van de Marshall-hulp en de nasleep van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog.

Hirschfelds meegaandheid met de Duitse bezetter wordt in navolging van De Jong gewoonlijk toegeschreven aan zijn ambtelijke ethos, waarin zorg voor de materiële behoeften van het Nederlandse volk centraal stond. In de studie van Hein Klemann over de Nederlandse economie tussen 1938 en 1948 wordt de bereidheid van Hirschfeld om zijn reputatie hiervoor in de waagschaal te stellen, zelfs met enige bewondering gadeslagen. Deze bewondering is niet besteed aan Arie van der Zwan, die een boek geschreven heeft over Hirschfeld en nazi-Duitsland. Dit boek wordt ten onrechte als biografie gepresenteerd, want er zijn veel lacunes en de naoorlogse Hirschfeld blijft geheel buiten beeld. In het boek wordt toegewerkt naar de stelling dat Hirschfeld landverraad pleegde ten dienste van (invloedrijke groeperingen in) nazi-Duitsland. Van der Zwan geeft toe dat dit verraad niet onomstotelijk te bewijzen valt, maar voert *circumstantial evidence* aan, dat dit verraad volgens hem waarschijnlijk maakt. Het resultaat is een boek dat wemelt van vermoedens.

De rode draad in Van der Zwans betoog is de redenering dat Nederland in de jaren dertig een eenzijdig op Duitsland georiënteerd economisch beleid voerde, dat *au fond* meer in het Duitse dan in het Nederlandse belang was. Hirschfeld zou er volgens Van der Zwan voor gezorgd hebben dat

Al met al bevredigt dit Indië-deel van de Drees-biografie niet helemaal. Omstandig wordt het Haagse aandeel in de Indonesische kwestie aan de hand van het rijkelijk aanwezige en ook zorgvuldig gebruikte bronnenmateriaal nog eens gereconstrueerd, maar het hier gebezigde Drees-perspectief biedt geen nieuw zicht op de kwestie. Nu hoeft dat in een biografie ook niet per se, maar de uitvoerigheid die Daalder heeft betracht suggereert wel een pretentie van de biografie in die richting. Dat leidt tot de conclusie dat het boek als (onderdeel van de) biografie niet zo geslaagd is, maar ook dat we er weer een gedegen monografie over de Indonesische kwestie bij hebben.

J. Bosmans

A. van der Zwan, *H. M. Hirschfeld. In de ban van de macht. Biografie* (Amsterdam: Meulenhoff, 2004, 414 blz., € 25,-, ISBN 90 290 7590 2).

Als directeur-generaal van handel en nijverheid was Hans Max Hirschfeld (1899-1961) in de jaren dertig belast met de economische onderhandelingen met (nazi-)Duitsland. Enkele dagen voor de Duitse inval in Nederland werd Hirschfeld waarnemend secretaris-generaal van het departement van handel, nijverheid en scheepvaart. Tien dagen na de capitulatie werd hij door generaal H. G. Winkelman benoemd tot waarnemend secretaris-generaal van het departement van landbouw en visserij. De verantwoordelijkheid voor de economie en de voedselvoorziening in bezet Nederland berustte nu bij Hirschfeld. Ondanks het feit dat hij een joodse vader had, kon Hirschfeld tot aan de bevrijding op zijn post blijven. Volgens Loe de Jong zagen de bezettingsautoriteiten in zijn aanblijven een garantie voor de handhaving van rust in de economische sector. Na de bevrijding werd Hirschfelds optreden tijdens de bezetting scherp bekritiseerd, vanwege de verregaande concessies die hij aan de bezetter had gedaan. Dit verhinderde niet dat Hirschfeld door de Nederlandse regering werd ingeschakeld op belangrijke terreinen zoals de verdeling van de Marshall-hulp en de nasleep van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog.

Hirschfelds meegaandheid met de Duitse bezetter wordt in navolging van De Jong gewoonlijk toegeschreven aan zijn ambtelijke ethos, waarin zorg voor de materiële behoeften van het Nederlandse volk centraal stond. In de studie van Hein Klemann over de Nederlandse economie tussen 1938 en 1948 wordt de bereidheid van Hirschfeld om zijn reputatie hiervoor in de waagschaal te stellen, zelfs met enige bewondering gadeslagen. Deze bewondering is niet besteed aan Arie van der Zwan, die een boek geschreven heeft over Hirschfeld en nazi-Duitsland. Dit boek wordt ten onrechte als biografie gepresenteerd, want er zijn veel lacunes en de naoorlogse Hirschfeld blijft geheel buiten beeld. In het boek wordt toegewerkt naar de stelling dat Hirschfeld landverraad pleegde ten dienste van (invloedrijke groeperingen in) nazi-Duitsland. Van der Zwan geeft toe dat dit verraad niet onomstotelijk te bewijzen valt, maar voert *circumstantial evidence* aan, dat dit verraad volgens hem waarschijnlijk maakt. Het resultaat is een boek dat wemelt van vermoedens.

De rode draad in Van der Zwans betoog is de redenering dat Nederland in de jaren dertig een eenzijdig op Duitsland georiënteerd economisch beleid voerde, dat *au fond* meer in het Duitse dan in het Nederlandse belang was. Hirschfeld zou er volgens Van der Zwan voor gezorgd hebben dat